

L'ÀUGE DE LES ULTRADRETES COM A RESPOSTA A LA CRISI DE L'ORDRE LIBERAL INTERNACIONAL

VICTORIA BRUSA

Màster en Relacions Internacionals,
Facultat Llatinoamericana de Ciències Socials
FLACSO Argentina

En acabar la Guerra Freda (1945-1991) i després de la caiguda de la Unió Soviètica, un nou Ordre Liberal Internacional (OLI) es va estendre de la mà dels Estats Units. La universalització del liberalisme de postguerra i la transnacionalització econòmica van donar origen al que avui coneixem com a globalització, caracteritzada per l'extensió del mercat de capitals a nivell mundial, la generació de nous patrons de producció basats en cadenes transnacionals de subministrament i la liberalització comercial i financera, entre altres factors.

Si bé el denominat OLI es va convertir en el model hegemònic imperant, existeixen avui múltiples evidències del seu desgast, que desperten interrogants sobre si el món s'enfronta o no al seu final definitiu. De la mà d'aquesta crisi profunda, les principals economies occidentals van veure el ressorgiment de forces d'ultradreta, que en pocs anys van passar de ser partits marginals amb escassa representació a conquerir el debat públic amb retòriques antimigratòries, xenòfobes o fins i tot autoritàries.

Aquest article cerca possibles explicacions a la crisi de l'OLI i l'auge de noves forces polítiques antiliberals, partint de tres factors ineludibles: en primer lloc, les conseqüències estructurals negatives de la globalització i l'augment consegüent de la desigualtat global; en segon lloc, l'impacte de la crisi financera de 2008; i, en tercer lloc, la falta de resposta de l'elit progressista i democràtica enfront dels reclams de grans segments de la població. Tanmateix, l'assaig analitza les noves forces polítiques i argumenta, en poques paraules, que el seu creixement no és degut a simples factors contex-

tuals, sinó que es tracta d'una reacció davant de demandes socials insatisfetes i l'avanç de minories tradicionalment excloses, que s'han de seguir amb atenció.

La crisi del sistema liberal internacional: un col·lapse anunciat?

Els darrers anys, diversos esdeveniments han fet trontollar les bases de l'OLI: l'arribada al poder de líders polítics com Donald Trump o Boris Johnson, amb programes summament crítics amb el multilateralisme i les institucions que ordenen el sistema internacional; la crisi econòmica i financera del 2008; el *Brexit*; la pandèmia del coronavirus i la invasió de Rússia a Ucraïna, que va provocar l'inici d'un conflicte bèl·lic interestatal en territori europeu després de gairebé vuitanta anys.

En el moment d'explicar les causes d'aquest deteriorament, existeixen tres factors ineludibles. En primer lloc, les mateixes dinàmiques del procés de globalització i els seus impactes negatius sobre grans sectors socials. Com argumentava el desaparegut historiador Eric Hobsbawm (1917-2012), l'auge de la tecnologia i l'automatització va provocar l'expulsió del treball humà de la producció de béns i serveis, en un mercat que va resultar incapaç de generar llocs de treball amb les mateixes característiques o de garantir un índex de creixement econòmic que aconseguís absorbir la desocupació. Al mateix temps, la relocalització de la producció cap a països amb menors despeses laborals va derivar en una transferència de llocs de treball, de regions amb salaris més alts a altres amb remunera-

cions més baixes, impactant abruptament en les classes mitjanes i obreres de les economies més desenvolupades.

Per si no fos prou, aquests fets van anar acompanyats d'un deteriorament progressiu de la capacitat de l'Estat per gestionar l'impacte social de les crisis econòmiques, gràcies tant a la delegació de competències en organismes supranacionals, que van adquirir funcions cada cop més importants en la gestió pública, com també a la pèrdua de poder davant d'altres actors que van aconseguir transcendir les fronteres, com empreses, capitals financers, moviments socials o fins i tot xarxes criminals transnacionals.

En conseqüència, en les darreres dècades s'ha produït un increment notable de la desigualtat entre i a l'interior dels estats. La incorporació a l'economia mundial de més de mil cinc-cents milions de treballadors de països emergents va afectar a la població menys qualificada dels països avançats, que es va veure sotmesa a la competència global sense protecció estatal. Al mateix temps, les noves modalitats productives van conformar un mercat laboral d'estructura dual: mentre que les remuneracions dels treballadors vinculats a l'economia del coneixement van créixer cada cop més, els salaris i la qualitat dels llocs de treball de tipus administratiu i obrer van minvar considerablement.

En segon lloc, la crisi econòmica i financera internacional de l'any 2008 va tenir un paper fonamental en el desgast de l'OLI. Si bé les causes i responsabilitats són encara objecte d'estudi, i els debats acadèmics en la matèria transcendeixen el propòsit d'aquest text, existeix cert consens respecte al fet que el fenomen va revelar els límits sistèmics del model de globalització financera sense regulació. A més, les elits dirigents no

van aconseguir oferir a la societat garanties de protecció davant els riscos globals, com tampoc disminuir la incertesa de les generacions presents i futures.

En poques paraules, la reacció dels governs a la crisi va posar de manifest la forta influència política de la classe empresarial, en tant que les mesures adoptades van consistir en rescats públics multimilionaris a les companyies financeres i la implementació de programes d'austeritat, que van retallar la despesa pública i els estímuls a les activitats productives, afectant així a les classes mitjanes i baixes. El premi Nobel d'Economia i exvicepresident del Banc Mundial, Joseph Stiglitz, es va referir al model adoptat als Estats Units com a «socialisme nord-americà», basat en la privatització dels guanys i en la socialització de les pèrdues.

Finalment, cal destacar també la incapacitat de la classe dirigent de respondre a les demandes dels sectors socials més afectats pels esdeveniments esmentats. L'aliança entre el capital empresarial i financer amb les corrents principals dels nous moviments socials –que va donar forma al que la sociòloga estatunidenca Nancy Fraser va denominar «neoliberalisme progressista»– no va aconseguir implementar respostes innovadores que superessin els impactes negatius de la globalització a les classes mitjanes treballadores que, atès el deteriorament de les capacitats dels es-

tats, van quedar exposades davant de forces alienes al seu control.

El rebuig a les agendes feministes i de diversitat sexual, així com a la inclusió de migrants i minories, ha tingut un paper central en el creixement dels líders de l'ultradreta

Conservadorisme popular: el sorgiment de noves forces

En resum, el progressiu deteriorament de la qualitat de vida dels treballadors amb baixa qualificació, l'increment de la desigualtat i

l'impacte de la crisi econòmica i financera de 2008 van atemptar contra el discurs optimista propi de l'OLI, basat en les bondats de l'expansió global de la democràcia i del lliure mercat. Com a resultat, forces nacionalistes d'ultradreta amb discursos contestataris i anti-liberals van aconseguir, a poc a poc, canalitzar el malestar social i ocupar espais de representació als sectors percebuts com els «perdedors de la globalització» mitjançant el rebuig a les elits tradicionals, la instrumentalització de la política de la por i l'oposició a les societats obertes.

El polític argentí Francisco de Santibañes va descriure aquests nous moviments com a «conservadors populars», en tant que defenen el paper que les nacions i la religió ocupen en la societat, en contraposició al cosmopolitisme i el debilitament de les institucions centrals de la vida social atribuïts al liberalisme. El component antielitista els diferencia del conservadorisme tradicional i els atorga el caràcter de «popular», apropant-los a les classes mitjanes i baixes de la població. Els seus líders són democràtics i il·liberals a la vegada, a causa de la seva desconfiança cap a les institucions, la divisió de poders o el multiculturalisme, al temps que defineixen sistemes democràtics que ometen intermediaris i promouen una relació directa entre el líder i el poble.

Un altre dels seus trets essencials és el nacionalisme, en la mesura que els seus dirigents atorguen una importància central a la identitat i a la sobirania dels països, i defineixen fermament la capacitat dels estats de prendre decisions lliures d'influències externes o d'organismes internacionals. En l'àmbit econòmic, defensen el capitalisme i el dret a la propietat privada, tot i que també estan disposats a imposar restriccions al mercat i al lliure comerç per evitar desequilibris socials o el debilitament de la família, entesa com la institució central del model social.

Finalment, cal remarcar els seus vincles amb els moviments reaccionaris, opositors a qualsevol progrés en matèria de gènere i drets

humans. El rebuig a les agendes feministes i de diversitat sexual, com també a la inclusió de migrants i minories, ha tingut un paper central en el creixement dels líders de l'ultradreta, que defensen una agenda tradicional que es basa en valors conservadors i religiosos.

Reflexions finals

A tall de conclusió, és possible argumentar que el sorgiment de forces polítiques d'ultradreta opositores a l'ordre liberal internacional respon a múltiples factors estructurals vinculats a l'expansió de la globalització i al seu impacte negatiu en grans sectors de la població. Liderats per figures com Donald Trump als Estats Units, Marine Le Pen a França o Santiago Abascal a Espanya, els moviments caracteritzats com a «conservadors populars» busquen respondre a les demandes d'aquells que van quedar desprotegits davant d'un model econòmic que va agreujar les desigualtats i va transformar els esquemes productius anteriors.

En vista d'aquesta situació, és fonamental reflexionar no només sobre les conseqüències de l'avanç de líders xenòfobs, racistes i nacionalistes, sinó també sobre el paper que han de tenir els partits polítics tradicionals en aquest escenari. Ells tenen la responsabilitat de formular respostes capaces de contenir i representar les necessitats i reclamacions de les classes mitjanes i treballadores, amb polítiques i institucions inclusives que reverteixen els efectes negatius del sistema econòmic i financer internacional.

